

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен руд за присъждане на научна степен „Доктор на филологическите науки“

от проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон

на тема „Слово и образ – синхронии“

„Феноменът на „комплексния творец“ стои в основата на хабилитационния труд на проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон – „онзи, който може да твори в различни сфери на изкуството и съответно да си служи с различни художествени езици /.../ способен да мисли отвъд границите на една единствена естетическа система и който съчетава различни медии и дисциплини в едно цялостно възприятие“.

Изследването се занимава с гранични територии между литературата и изобразителните изкуства, в които избраните автори, като поливалентни творци, формират специфичен метаезик и посягайки към един или друг код на изразяване превключват от една семиотична система на друга. Авторът използва интердисциплинарна методология и интегрален аналитичен подход, включващ семиотика, естетика, философия, история на изкуствата и т.н, и пресичайки в творчеството на избрани автори езика на словото с езика на изобразителните (пластичните) изкуства доказва възможностите за допълване и най-вече синтез на изразните средства в творчеството на „двуетичните“ (владеещи езиковия код на две изкуства) и „повече-езичните“ творци. Взаимодействието и взаимосвързаността между словестното и изобразителното, тяхната вътрешна динамика и изразяване е изследвано и анализирано в културния контекст на конкретната епоха, което позволява и стимулира търсената интердисциплинарност.

Дисертационният труд съдържа: въведение, осем глави, заключение, библиография. Във всяка от главите проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон анализира спецификите на изразните средства и формирането на синкретичен образен език в творчеството на избраните автори и поставя проблема за възможната единна основа на различните изразни системи – словесна и визуална, цели да „синхронизира и обвърже най-общо два различни дискурса: философско-естетическият, който предлага принципи основания за генетичното и функционалното взаимодействие между словестното и визуалното и авторефлексния – който показва как тази потребност се преживява и реализира от самите писатели и художници“.

В изобразителните изкуства организацията на картинното поле се нарича композиция. Същият термин се използва в музиката и литературата. В архитектурата структурната композиция се нарича архитектоника, термин, който се среща в литературата и по същия начин изразява единството между съдържания и форма, както и връзките между съставните части и цялото. В изобразителните изкуства композицията се изгражда от взаимосвързани елементи - единство, баланс, пропорция, движение, ритъм, фокус, контраст и текстура. Всеки от тези елементи функционира и се формира според конкретния пластичния език и използваните изобразителни средства и материали. В музиката и литературата организацията или композицията е съвнена от същите или подобни елементи и независимо от терминологичния и понятиен апарат стойността им остава в много голяма степен подобна. Идеята за хармония в музиката и в живописа изразява по един и същи начин взаимосвързките и отношениена както между звуковете, така и между цветовете. Същото се отнася до формирането на идеята за тоналностите. Ритъмът е част от структурата на изкуството на словото, музиката и пластичните изкуства. Ритъмът изразява съотношения или по друг начин казано – пропорции. В музиката ритъмът се изразява чрез времева пропорция, в пластичните изкуства чрез пространствена такава – независимо дали става въпрос за двуизмерни или триизмерни изображения. Същото се отнася и за архитектурата. В литературата ритъмът също като в музиката е свързан с времето. Особено що се отнася до говоримото слово. Не случайно в езикът се появява понятието мелодика, чрез което можем да затворим кръга и да стигнем отново до тоналността и хармонията. Казвам всичко това, защото смятам, че предложеният за разглеждане хабилитационен труд продължава опитите на много изследователи да направят видими връзките между изкуствата, да създадат по-широко разбиране на идеята за синкретичност и тоталност, да открият общия генетичен код, в който вероятно се съдържа моментът на сътворението и първичния код на Вселената. В европейската култура опитите за създаване на система, която да визуализира структурните особености на всяко изкуство с неговите изрази и изобразителни средства и която на свой ред да създаде твърда почва, върху която да се припознаят и докажат общите стойности и закономерности датират от древността. Науката най-често се занимава с връзките между музиката и цветовете. Вероятно поради абстрактния им характер и поради това, че създават по-скоро представи, отколкото конкретни образи. Нютон намира причината за по-широкото съпоставяне на слуховите и визуалните усещания в това, че и двете – звукът и цветът са феномени на трептене. Вероятно вербалният израз на езика като звук има място в тази теория. Идеята за това, че всяко изкуство притежава собствен език, създава не само теоретично тяхната структура, но и

превръща тази структура в ясно проследима система за комуникация с публиката. Благодарение на подобна „езикова структура“ в началото на 20-ти век се създава „езикът“ на едно ново изкуство, каквото е киното.

Като творец, който се занимава със вероятно най-сложното по отношение на синкретизма изкуство каквото е театъра, намирам предметът на изследване на проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон за особено близък, разбирам трудностите свързани с ограничаването на полето на изследване и оценявам високо научната му стойност. В театъра всеки спектакъл комуникира със зрителите на собствен „условен“ език, който се сформира от изразните средства (или „езиците“) на множество изкуства – слово, жест, музика, изображение. Кодирани в спектакъла образи се превръщат в представи в съзнанието на зрителя и често празното пространство и отсъствието на конкретна материалност произвежда онази имагинерност, за която става въпрос в главата „Бяло върху бяло: имагинерното като текст и изображение“. Това „скриване, „отдръпване“ или „празнота“, което въображението превръща в образи, Хайнер Гьобелс (режисьор, композитор и визуален артист) нарича „естетика на отсъствието“. Зад тази формулировка стои именно идеята за синхронност или синхроничност в изкуството, в която изразните средства не се дублират и не се напластяват, а взаимно се допълват – ако нещо може да се изрази с музика, визуалният образ отстъпва, ако словото създава образи, музиката е заместена с тишина. В този ред на мисли, взаимовръзките визуално – словесно и словесно – визуално, защото авторът на труда разглежда потокът на образи и в двете посоки, се намират в постоянен процес на трансформиране на „молекулярно“ ниво.

Същинска част на труда е посветена на български творци, „които работят в хетеропространството на различни изкуства – предимно литературата и изобразителното изкуство – и съчетават различни кодове, функциониращи както като генериращи, така и като интерпретативни.“ От гледна точка на връзката между словесното и визуалното е представено творчество на Константин Величков, Сирак Скитник, Николай Райнов и Емануил Попдимитров. Всеки от тези автори работи и създава изкуство, в което образите могат да се чуят, а словото да се види, разказвачът напомня художник, а художникът на разказвач. Ако се върна на споменатите по-горе елементи на композицията, именно тук, в цялото изложение на хабилитационния труд, можем да проследим и видим как съществува хармонията и текстурата в словесните жанрови картини и в портретите на К. Величков, ритъмът и черно-белите контрасти в графичните илюстрации на Сирак Скитник, движението на линиите и финия рисунък във винетките и доминиращите колореме в поезията му. Тук графичният език оставя пространство за цвета в словото по начин, който никоя цветна хармония в ескиз или живописно платно не би направило.

Николай-Райновите синтези в присъщите за литературното и художественото му творчество пейзажи са пример за образност, постигната с деликатна игра между линията и цветните петна, между динамичен контур и жив колорит. В изобразителното изкуство линията принадлежи на рисунката много повече отколкото на живописта. Линията е граница, тя е движение, защото кара окото да я следи, защото носи импулса на ръката, оставила чрез линия отпечатъка на мисълта. Според Павел Флоренски графиката е пространствено изкуство, защото линиите имат посока, а от там и движение. Вероятно затова пейзажите на Николай Райнов създават метафизично-езотерични представи. Единството в тях и балансът преминава през „наратива“ на контура, който превръща платното в своеобразна карта, в която всеки цветен тон е отделно пространство във Вселената. В картините му, точно както в тектовете му, образите са от една страна аналитични, от друга съзерцателни. В женските портрети и пейзажите на Емануил Попдимитров проф. д-р Светлана Стойчева намира най-силна връзка между словесното и визуалното в творчеството му. Символизъм и импресионистична стилистика в творчеството му се наслагват и интегрират чрез деликатни хармонии, словесни и живописни. Усетът за визуална образност на Йордан Йовков е предмет на изследване въпреки, че в творчеството му изображението е единствено словесен жест. Вярно е твърдението, че словото може да създава пластични визуални образи, дори кинематографични такива. Достатъчно е да познаваме добре изобразителното изкуство и киното, за да ги разпознаваме, както и контекстът – исторически и културен, в който е създадено произведението на изкуството. Особено важно за високите качества на представения труд е именно, че разглеждането и анализирането на избраните автори и тяхното творчество е направено в контекста на европейското и националното изкуство между двете световни войни. Динамичната среда в първата третина на 20-ти век създава условия за формирането на нови идеи, изразни и изобразителни средства, множество концепции за нови посоки, синкретизъм в изкуствата и науката. Творчеството на избраните за целта на научния труд автори неизбежно е повлияно от тези движения и нови форми на изразяване в изкуството. Идеите за „тотално“ изкуство обединяват науки като физика, оптика, философия, психология и изобразително изкуство в името на едно всеобхватно и пълноценно сетивно преживяване. В този смисъл мястото на Йовков и изобразителния символизъм на прозата му, разгледана като творчество с възможна двойствена знакова природа, попада в контекста не само на сецесиона, но и на формиращият се модернизъм в България. Погледнато така, красотата, видяна и сътворена от Йовков, не може да бъде разглеждана само като качество на материята и предмет на съзерцание, а именно като красота – видяна и сътворена в неговата лирическа

„сецесионна“ памет. В същият контекст е обектът на изследване в последната глава, в която „предоставя един критически опит да се говори за музиката през поезията“. Анализът на „изследователския сюжет“ Пенчо Славейков – Бетовен – Боян Пенев навлиза в дълбоките води на творческата природа, за да разбере езика на един автор езика на друг. Идентификацията, която е основната теза в последната глава на труда, преминава през „задочни“ диалози между авторите, посредством които изразните средства на музиката идентифицират сякаш словесните чрез хармонията, композицията, контрастите и ритъма.

Напълно убедено смятам, че научните приноси на труда имат висока стойност, която както и предмета на изследване, излизат от територията на литературата и не само не остават на граничното пространство между словесното и визуалното, но и навлизат дълбоко в територията на изобразителното изкуство и музиката. Проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон търси диалога между писателя и художника и успява да обърне посоката на дискурса между художника и писателя. Не е лесно да се докаже коя посока на това билингвистична проява на творческата природа притежава по-силно притегателно поле, но със сигурност произведенията, създадени от тези автори съдържат днк от двете изкуства, както картината която като цяло се състои от две свършено различни композиции. Едната – това е простиращата се в дълбочина композиция на самото място на действие, другата – това е композицията вътре във фронталната плоскост. Синтезът между тях създава значението на цялото. (Роджър Фрай, Въображение и рисунка)

Проф. д-р Светлана Стойчева Андерсон е изследовател с широк спектър на научния интерес и със сериозни публикации в престижни научни издания. Оценявам високо научната стойност на представения хабилитационен труд и неговите научни приноси.

Предлагам на Научното жури единодушно да гласува на проф.д-р Светлана Стойчева Андерсон да се присъди научна степен „доктор на филологическите науки“.

12.06.2025

Изготвил становището:

Проф.д-р Мира Каланова